

ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРОСТРАНСТВЕНАТА СЕГРЕГАЦИЯ В РОМСКИТЕ ГЕТОИЗИРАНИ СТРУКТУРИ В ГОЛЕМИТЕ ГРАДОВЕ В БЪЛГАРИЯ

Камелия Петкова¹

В статията се анализира влиянието на пространствената сегрегация върху социалната изолация на представителите на ромската общност, живеещи в гетоизирани структури в големите градове. Изследването обединява различни теоретични подходи към пространствената сегрегация, разглеждайки различни нейни аспекти – жилищна, инфраструктурна, икономическа и социална.

Ключови думи: пространствена сегрегация, ромски общности, урбанизация, ромски гетоизирани структури.

DIMENSIONS OF SPATIAL SEGREGATION IN ROMA GHETTOIZED STRUCTURES IN LARGE CITIES IN BULGARIA

Kamelia Petkova

Abstract: This article analyzes the impact of spatial segregation on the social isolation of Roma communities residing in ghettoized urban structures in Bulgaria's largest cities, defined as those with populations exceeding 100,000 inhabitants. By integrating multiple theoretical perspectives from urban sociology and segregation studies, the research explores spatial segregation across four core dimensions: residential, infrastructural, economic, and socio-cultural. The analysis draws on data from a nationally representative quantitative sociological survey conducted in 2025 with 900 Roma respondents, within the framework of the project "Spatial Models of Roma Ghettoized Urban Structures in Bulgaria", funded by the Research Fund of the Ministry of Education and Science. The findings reveal a complex interplay between urban marginality and socio-economic exclusion. Roma neighborhoods in large cities are marked by deteriorated housing conditions, deficient infrastructure (e.g., lack of sewage systems and paved roads), limited access to public services, and low levels of labor market participation. Correlation analysis confirms statistically significant relationships between infrastructural deprivation and increased social isolation, as well as between labor immobility and economic dependence on the local neighborhood. Moreover, the data indicate that spatial segregation operates as a multidimensional phenomenon, shaped by historical legacies, institutional constraints, and socio-economic inequalities. Patterns of territorial isolation are reinforced by high rates of long-term unemployment, lack of educational mobility, and limited participation in cultural and civic life. These processes contribute to the formation of self-contained and marginalized urban spaces, in which opportunities for interaction and integration with the broader urban environment remain highly constrained.

Keywords: Spatial segregation, Roma communities, urbanization, Roma ghettoized structures.

¹ Секция „Стратификация, неравенства и мобилност“ в Институт по философия и социология при Българска академия на науките; kamelia.petkova@gmail.com

УВОД

Пространствената сегрегация в големите градове е траен социално-урбанистичен феномен, който допринася за задълбочаването на социалните неравенства и ограничава достъпа на уязвими групи до икономически и социални ресурси. В съвременните градски условия се наблюдава тенденция на териториална концентрация на маргинализирани общности, водеща до формирането на т.нар. гетоизирани структури, характеризиращи се с липса на адекватна инфраструктура, жилищна сигурност и качествени обществени услуги. В България ромските квартали в големите градове са сред най-силно сегрегирани зони в урбанистичното пространство. Те се характеризират със слабо интегрирана инфраструктура, жилищна неформалност и ограничени възможности за трудова мобилност, което допринася за цикличното възпроизвеждане на социалната изолация. В този контекст устойчивото градско планиране играе ключова роля за преодоляване на пространствената сегрегация чрез политики за подобряване на жилищните условия, транспортната свързаност и достъпа до обществени услуги. Актуалността на тази тема произтича както от социалната необходимост за интеграция на гетоизираните зони в градската среда, така и от международните ангажименти на България за намаляване на териториалните неравенства и укрепване на социалната кохезия. Европейският съюз прилага политики, насочени към постигането на интегрирано градско развитие, но тяхното прилагане на национално ниво среща редица предизвикателства, свързани с политическа воля, административен капацитет и обществени нагласи.

Основната цел, поставена в настоящото изследване, е да се анализират измеренията на пространствената сегрегация в големите градове в България (над 100 хил. жители), като се идентифицират възможностите за нейното преодоляване.

ТЕОРЕТИЧНА РАМКА

В специализираната литература пространствената сегрегация се дефинира като неравномерно разпределение на социални групи в градската среда, водещо до териториална изолация и ограничен достъп до социално-икономически ресурси (Massey, Denton, 1993; Peach, 1996). В настоящото изследване под „големи градове“ се имат предвид населени места с над 100 хил. жители. Тази граница е съобразена с демографските класификации на Националния статистически институт (НСИ, 2024) и е в съответствие със Закона за регионалното развитие (2008) и Националната концепция за пространствено развитие 2013–2025 г. (Министерство на регионалното развитие и благоустройството, 2012), където градовете с такава численост са категоризирани като центрове от първо и второ ниво. Подобно разграничение е използвано и в международната сравнителна литература (Hajdú-Smahó et al., 2024), което допълнително обосновава фокуса на настоящата статия върху големите градове в България.

В този контекст пространствената изолация се формира като резултат от взаимодействието между градоустройствени политики и институционални бариери (Musterd, Ostendorf, 2013). Подобен процес е разгледан и от Wacquant (2008), който

дефинира гетоизацията като процес, при който уязвими социални групи са пространствено концентрирани в специфични урбанистични зони, като в повечето случаи са подложени на стигматизация, институционална дискриминация и ограничен социален капитал. По сходен начин Marcuse (1997) разграничава доброволна сегрегация (където групи предпочитат да живеят заедно) и принудителна сегрегация (където факторите на социално-икономическо изключване налагат пространствена изолация). Van Kempen and Murie (2009) разглеждат пространствената сегрегация като продукт на неолибералните политики, които допринасят за териториално неравенство чрез различен достъп до жилища и социални услуги. В този контекст Graham and Marvin (2001) подчертават ролята на „разделената инфраструктура“ (splintering urbanism), при която определени маргинализирани общности са изключени от ключови мрежи за транспорт, енергия и комуникации. В резултат на това се формират фрагментирани градски пространства, в които добре свързаните и модернизирани зони контрастират рязко с периферни, често маргинализирани квартали, включително гетоизирани структури. Този процес задълбочава териториалната изолация и ограничава социално-икономическите възможности на уязвимите групи (Graham, Marvin, 2001).

В научната литература са налице различни типологии на пространствената сегрегация. Така например според Tammaru, Marcinczak, van Ham and Musterd (2016) пространствената сегрегация може да се наблюдава по отношение на различни социални среди: жилищна, образователна и трудова. Тези социални среди отразяват различни аспекти на социално-икономическото включване и достъпа до базови обществени услуги, като тяхната фрагментация задълбочава пространствената изолация на уязвими групи в градската среда. Musterd and Ostendorf (1998) разграничават демографска, социална, културна и икономическа сегрегация.

Освен социално-икономическите и институционалните фактори редица външни обстоятелства също играят съществена роля за формирането и устойчивото възпроизвеждане на пространствената сегрегация. Изследването на Илиева и Асенов (2016), посветено на пространствената изолация на Арман махала в Пловдив, идентифицира няколко ключови групи фактори, които допринасят за задълбочаването на този процес. На първо място са урбанистичните фактори, свързани с липсата на устройствен план, хаотичното застрояване и нефункционалната инфраструктурна свързаност, които създават трайни териториални бариери и изолират ромските квартали от останалата градска среда. На второ място са историческите фактори, свързани с дългогодишните териториални разграничения по етнически признак, формирани още през социалистическия период, които продължават да въздействат върху пространствената изолация. На трето място се нареждат правно-регулаторните фактори – като липса на механизми за узаконяване на съществуващото строителство и трудностите при включването на тези територии в официалните регулационни планове. На четвърто място се определят политическите фактори, свързани с отсъствието на последователна национална политика за десегрегация и с неефективни сегрегирани местни политики. Не на последно място се поставят социално-психологическите фактори, включително стигматизацията на тези квартали в общественото съзнание и

дискриминационните практики на жилищния пазар, които сериозно ограничават възможностите на ромските семейства да напуснат гетоизираните територии и да се установят в по-добри жилищни райони. Всички тези външни фактори, действащи в комбинация със социално-икономическите неравенства, създават устойчив механизъм на пространствена сегрегация, който възпроизвежда социалната изолация и затруднява социално-икономическата мобилност на засегнатите групи (Илиева, Асенов, 2016).

Процесите на пространствена изолация могат да бъдат анализирани и чрез различни измерения на сегрегацията, които Massey and Denton (1988) дефинират в своите класически изследвания. Така например те идентифицират пет основни измерения на сегрегацията:

- дистанционна, в която социалните групи са равномерно разпределени в пространството;
- експозиционна, която показва нивото на взаимодействие между различните социални групи в градската среда;
- концентрационна – описва географската ограниченост на дадена социална група в малки, гъсто населени територии;
- централността – форма на сегрегация, разглеждаща степента, в която една социална група е концентрирана в централната градска част или в периферията на града;
- клъстързация – измерва пространствената свързаност на сходни социални групи, като показва дали те формират съседни територии, или са разпръснати в градското пространство.

Други автори, като Maloutas and Fujita (2012), класифицират пространствената сегрегация според нейния произход. Те отбелязват, че сегрегацията може да бъде формирана от пазарни сили, когато различията в доходите и възможностите за жилищно настаняване водят до териториално разделение на жителите на конкретно населено място. В съвременни условия Sassen (2014) свързва пространствената сегрегация с процесите на глобализация и възникването на социални неравенства, като подчертава, че мегаполисите имат способността да концентрират както елитни икономически зони, така и периферни гетоизирани пространства с ниски доходи.

Теоретичният преглед показва, че пространствената сегрегация може да бъде разглеждана като резултат от урбанистични политики, икономически неравенства и институционални ограничения. Неслучайно Robinson (2018) подчертава, че успешните стратегии за борба със сегрегацията включват провеждане на гъвкава жилищна политика, която да насърчава пространствената мобилност и да предотвратява концентрацията на бедност. Изследванията на Lees, Shin and López-Morales (2016) подчертават, че джентрификацията може да бъде инструмент за десегрегация, но често води до принудително изместване на уязвимите социални групи в периферията на градските зони. Smith (2002) посочва, че устойчивото планиране трябва да отчита различните социални ефекти на градската трансформация, като включва механизми за защита на местното население. Сходни твърдения са емпирично доказани и в изследванията на Илиева (2015), Трифонов (2019) и Желева (2021). Според тях в България пространствената изолация на ромските квартали е следствие както на исторически фактори, така и на липсата на ефективни жилищни политики.

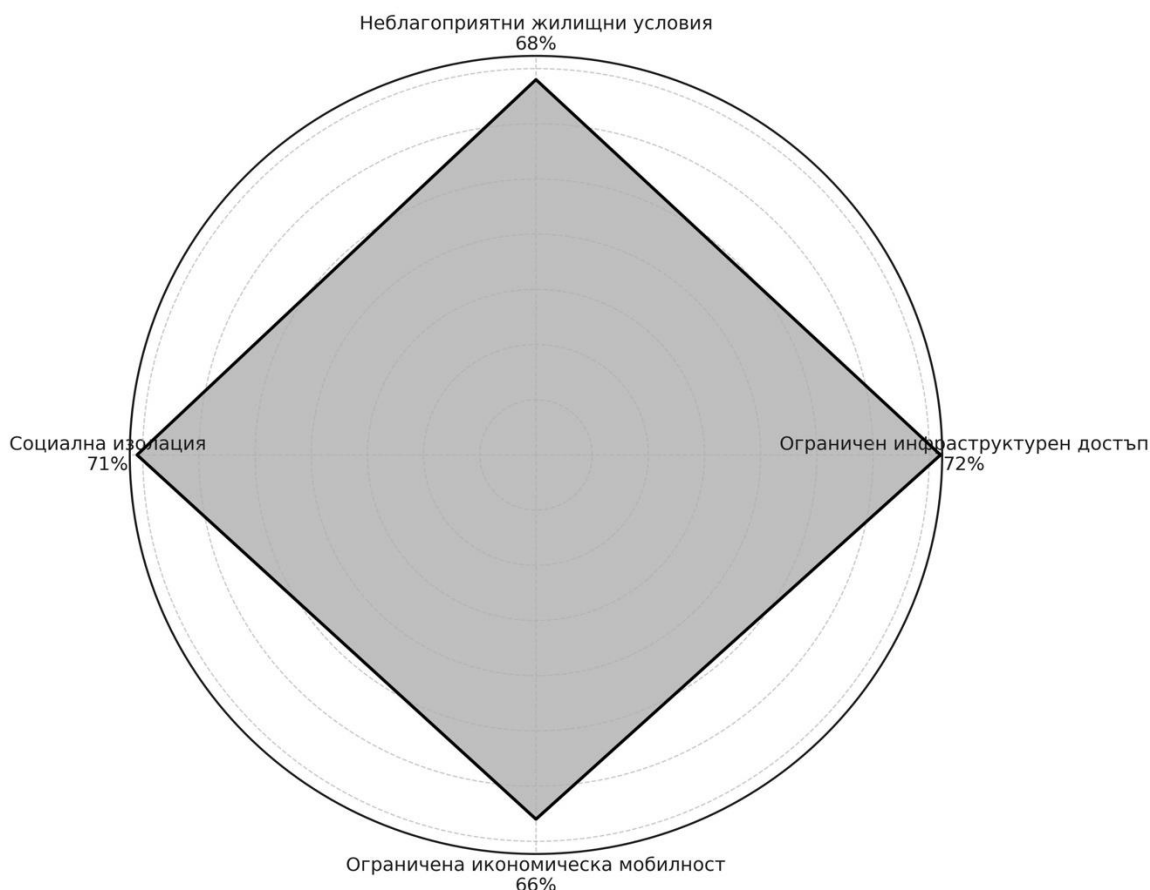
ИЗПОЛЗВАНИ МЕТОДИ

Настоящото изследване използва квантитативен методологически подход, който позволява анализ на различните измерения на пространствената сегрегация в големите градове (над 100 хил. жители) и отчита нейното влияние върху социалната изолация на определени маргинализирани групи. Чрез количествени данни се измерват различни индикатори за пространствена сегрегация, като достъп до инфраструктура, жилищни условия, транспортна свързаност и социално-икономическа мобилност. Анализът стъпва върху концептуалните рамки, предложени от Massey and Denton (1993) и Musterd and Ostendorf (2013) за измерване на пространствената сегрегация, както и на Lees, Shin and López-Morales (2016) за връзката между градското планиране и социалните неравенства. Основните резултати са изведени от проведено през 2025 г. национално представително социологическо проучване сред 900 представители на ромската общност в градовете в рамките на проект „Пространствени модели на ромските гетоизирани градски структури в България”, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката.

Освен стандартните методи за количествен социологически анализ в настоящото изследване е приложен и корелационен анализ, който позволява да се установят връзки и взаимозависимости между различни показатели, свързани с пространствената сегрегация и социалната изолация на ромските общности в големите градове. Този анализ е използван за оценка на зависимостите между инфраструктурната осигуреност и степента на социална изолация, както и за проучване на връзките между трудовата мобилност, образователното ниво и пространствената изолация. Получените коефициенти на корелация предоставят емпирична основа за идентифициране на ключови фактори, възпроизвеждащи пространствената сегрегация в изследваните територии.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЯ

Пространствената сегрегация в ромските гетоизирани структури в големите градове в България представлява устойчива урбанистична и социална реалност, водеща до възпроизвеждане на социални неравенства и до задълбочаване процесите на социално и икономическо изключване. Данните от националното проучване разкриват наличието на териториална изолация, която се проявява в няколко основни измерения: лоши жилищни условия, ограничен инфраструктурен достъп (липса на асфалтирани улици, нерегулярно сметосъбиране и недостиг на обществени пространства), ниска трудова мобилност (ограничен достъп до формалния трудов пазар) и социална изолация, изразяваща се в културна и социална затвореност на тези райони (фиг. 1). По този начин се формират самозатворени пространства в града, в които социалната интеграция на ромите е затруднена, като ограничава достъпа им до градските ресурси.



Фиг.1. Основни измерения на пространствената сегрегация в големите градове

Жилищна среда и инфраструктурна осигуреност

Резултатите от проучването показват, че жилищната инфраструктура е ключов показател за пространствената изолация на ромските квартали в големите градове. Според получените данни преобладаваща част от анкетираните (68 %) живеят в райони без достъп до канализация, а 54 % нямат постоянен достъп до чиста питейна вода. Лошото състояние на пътната настилка в тези населени места също е сериозен проблем. Близо 72 % от респондентите споделят, че улиците в техния квартал са в лошо състояние или изцяло липсва настилка. Резултатите от извършения корелационен анализ показват наличието на статистически значими връзки между определени показатели. Така например липсата на канализация и пътна настилка в кварталите показва силна положителна корелация със социалната изолация ($r \approx 0,45 - 0,55$)², което означава, че в районите с най-лоши инфраструктурни условия жителите в най-голяма степен са социално изолирани. По-конкретно данните сочат, че жителите на квартали без достъп до чиста питейна вода и канализация имат значително по-малко социални контакти извън своята общност. Освен това наличието на пътна настилка е важен фактор за социалната свързаност. Корелационният коефициент ($r = 0,52$, $p < 0,001$)

² Корелационният коефициент (r) измерва силата и посоката на линейната връзка между две променливи. Стойностите му варират от -1 (перфектна отрицателна корелация) до +1 (перфектна положителна корелация), като $r=0$ означава липса на връзка. Статистическата значимост на корелацията се оценява чрез p -стойността, като $p < 0,05$ показва, че резултатът е значим.

показва значителна положителна връзка между наличието на асфалтирани пътища, честотата на напускане на квартала и посещението на други части на града. В квартали без асфалтирани пътища 72 % от анкетираните споделят, че напускат квартала рядко, а 58 % посочват, че рядко или никога не посещават дом, в който живеят българи и турци. Тази връзка илюстрира физическите бариери, които пространствената изолация налага върху социалната мобилност, създавайки самозатворени общности. Към всичко това трябва да се добави и фактът, че 43 % от домовете в тези квартали са незаконни постройки, поради което жителите имат ограничени възможности за узаконяване и подобряване на жилищните условия. В повечето случаи липсата на регулация води до невъзможност за достъп до жилищни програми и инфраструктурни инвестиции, което засилва пространствената сегрегация. Данните сочат, че в ромските гетоизирани квартали в големите градове доминира нискоетажната жилищна застроеност, което вероятно е отражение на исторически модели на заселване, самостоятелно изграждане на жилища и ограничения достъп до официалния жилищен фонд. Голяма част от анкетираните (46,4 %) живеят в едноетажни сгради, докато 28,5 % обитават двуетажни къщи. Делът на живеещите в триетажни постройки е сравнително малък (2,6 %), а в сгради с повече от три етажа живеят само 1,1 % от респондентите. Допълнително, 9,1% от анкетираните посочват, че живеят в жилищен блок.

Достъп до услуги

Друг ключов аспект на пространствената изолация е достъпът до обществени услуги. Преобладаваща част от анкетираните (82,5 %) споделят, че в квартала, в който живеят, има магазини за хранителни стоки, а малко над 54 % посочват, че има и заведения за хранене. Едва 31 % от ромите живеят в квартали, в които редовно се извършва сметосъбиране, докато останалите са принудени сами да се справят с отпадъците или да разчитат на нерегулярни услуги. Достъпът до детски площадки е значително по-ограничен – само 28,3 % от лицата отбелязват, че разполагат с такава инфраструктура в квартала си. Това показва, че макар да живеят в големи градове, ромските общности често нямат достъп до безопасни и организирани пространства за детски игри и социални контакти.

Ограниченият достъп до здравни заведения е сред основните проблеми. Голяма част от анкетираните (47 %) заявяват, че в квартала им няма медицински център. Значителен дял от попадналите в проучването роми (48,8 %) отбелязват, че нямат личен лекар. Едва 6,3 % имат такъв в рамките на своя квартал, докато 38,3 % са записани при лекар, чийто кабинет се намира извън гетоизираната структура. Честотата на посещенията в здравни заведения е сравнително ниска. Повече от половината от респондентите (50,4 %) посещават здравни заведения рядко, 21,7 % посещават медицински специалист на всеки шест месеца и едва 6 % ходят на лекар веднъж месечно. Тези данни показват, че редовните профилактични прегледи са слабо разпространени сред жителите на тези квартали. Ограничените възможности за здравеопазване се проявяват и по отношение на липсата на здравно осигуряване. Данните сочат, че голяма част от анкетираните (55 %) не са здравно осигурени. На противоположния полюс са 45 % от респондентите, но този дял вероятно включва

лица, които разчитат на социални програми за покриване на здравните вноски. Достъпът до здравна информация и участие в превантивни програми за профилактика също е силно ограничен. Малко над 38 % от анкетираните изобщо не са чували за съществуването на подобен тип програми, докато 37,5 % са участвали в такива, но не редовно. Тези резултати ясно показват, че жителите на ромските гетоизирани квартали в големите градове са значително по-уязвими по отношение на достъпа си до здравни услуги. Липсата на личен лекар, ниската информираност за здравни програми за превенция и високият дял на неосигурените лица създават предпоставки за здравни рискове, които затрудняват интеграцията на тези общности в населените места.

Анализът на ефективността на общинските програми за подобряване на жилищните условия разкрива, че според мнението на повече от половината анкетирани (52 %) през последните 5 години не е имало никакви програми за подпомагане на строителството и ремонтите на жилищата в квартала. На противоположно мнение са едва 7,5 % от респондентите, а 40 % са на мнение, че програмите, които все пак са били реализирани, са неефективни или не са помогнали значително. Тези резултати показват, че в преобладаваща част от случаите местните власти не предприемат адекватни мерки за подобряване на жилищните условия в тези структури, което задълбочава социалната изолация и маргинализацията на тези общности. Сходна е ситуацията и при проектите за инфраструктура, училища и здравни услуги. Повечето анкетирани (42 %) са на мнение, че през последните 5 години в квартала им не е имало никакви нови проекти или подобрения. Едва 9 % съобщават за значителни инвестиции в инфраструктура, образователни институции и здравни услуги, докато 49 % смятат, че са направени известни подобрения, но са незначителни и не са довели до съществена промяна.

Посочените дотук резултати ясно показват, че пространствената сегрегация на ромските гетоизирани структури в големите градове не се дължи единствено на социално-икономически неравенства, но и на липсата на ефективни политики за интеграция на тези общности. В повечето случаи местните власти не успяват да осигурят адекватен достъп до основни услуги и инфраструктурни подобрения. Независимо че съществуват магазини за хранителни стоки, ограниченият достъп до здравни центрове, детски площадки и адекватни транспортни връзки задълбочава пространствената сегрегация.

Икономическа активност и трудова мобилност

Трудовата мобилност на жителите на гетоизираните квартали също е ограничена. Голяма част от анкетираните (66,3 %) не работят, което ясно личи от високия дял на липсващи отговори. Сред заетите 13,8 % работят изцяло извън квартала и се налага редовно да пътуват, 7,5 % разпределят работата си почти по равно между квартала и други райони, 6,7 % работят основно извън квартала, но понякога им се случва да работят и в него, и само 2,5 % работят в границите на квартала. Тези данни ясно показват, че заетостта в рамките на ромските гетоизирани квартали е силно ограничена, което е показател за икономическа изолация и зависимост от мобилността. По-голямата част от работещите извън своя квартал се придвижват на по-малко от 5

km от мястото, където живеят, 33,3 % пътуват между 5 и 15 km, а близо 17 % – на разстояние над 15 km до работното си място.

Получените резултати от анализа на връзката между степента на завършено образование и трудовата мобилност показват, че образованието не води до значителна трудова мобилност ($r = 0,28$, $p < 0,05$). Голяма част от ромите с начално и по-ниско образование (41,8 %) работят главно в квартала, делът на онези, които работят както в квартала, така и извън него, е 20,3 %, а 10,1 % упражняват труд основно извън квартала, в който живеят. Подобно е и положението при лицата със средно образование – над 98 % от тях упражняват нискоквалифициран труд в непосредствена близост до квартала. Това показва, че дори хората с по-висока степен на образование изпитват затруднения в достъпа до по-добре платени работни места извън гетоизираните структури. Всички висшисти (100 %) заявяват, че упражняват заетост извън извън квартала, като им се налага редовно да пътуват до своите работни места. Тези резултати позволяват да бъде направено обобщението, че пространствената изолация е не само териториален, но и икономически феномен, който води до възпроизвеждане на бедността и социалната изключеност на тези лица.

От гледна точка на продължителността на безработицата анализът показва значителен дял на роми, които са извън пазара на труда за продължителен период от време. Малко над 24 % от анкетираните са безработни над 1 година, 23 % също посочват, че са без работа повече от 6 месеца, което означава, че близо половината от безработните (47,1 %) се намират в състояние на продължителна икономическа неактивност, а 5,4 % съобщават, че никога не са работили. В зависимост от възрастта анализът на резултати показва, че младите хора (15–29 г.) са най-засегнати от дълготрайната безработица. Близо 71 % от тях са посочили, че са безработни повече от една година, което е тревожен показател за трудния им достъп до пазара на труда. Само (5,5 %) са безработни под 6 месеца, което означава, че младежката безработица е предимно дългосрочна. Средните възрастови групи имат по-динамична заетост с по-чести периоди на безработица между 6 и 12 месеца. При по-възрастните респонденти дългосрочната безработица намалява вероятно поради преминаване към пенсионна възраст. Малко над 79 % от лицата над 65 г. попадат в групата на безработните между 6 месеца и 1 година, което вероятно включва хора, които вече не са икономически активни или разчитат на други източници на доходи.

Дискриминация и социално изключване

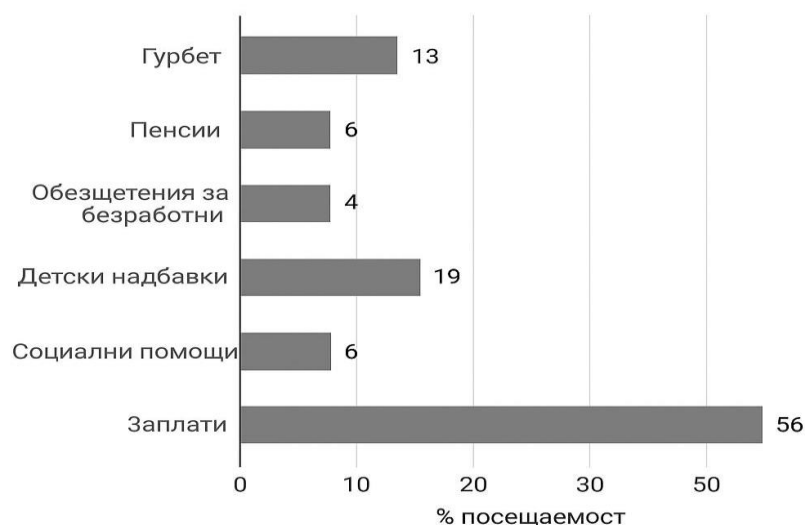
Пространствената сегрегация в големите градове е не само териториален феномен, но и процес, който е тясно свързан с дискриминацията. Ромите, живеещи в гетоизирани квартали, не само имат ограничен достъп до обществени ресурси и услуги, но и съобщават за прояви на дискриминация в ключови сфери. На трудовия пазар това възпрепятства икономическата мобилност; на жилищния пазар – възможността за преместване в по-добри градски райони; а в образованието – води до по-ниски образователни резултати, ранно отпадане и ограничени възможности за социална и професионална интеграция. Изготвеният корелационен анализ разкрива силна положителна връзка ($r = 0,58$, $p < 0,001$) между степента на пространствена

сегрегация и възприетата дискриминация, което означава, че колкото по-сегрегирана е дадена общност, толкова по-голяма е вероятността нейните жители да съобщават за случаи на дискриминационни практики. В сферата на пазара на труда голяма част от анкетираните (62 %), които живеят в гетоизирани квартали, заявяват, че са изпитвали дискриминация при търсене на работа. Често тези бариери вероятно ги принуждават да работят само в квартала или в неформалния сектор, като по този начин се възпроизвежда икономическата изолация на общността. Голяма част от респондентите (74 %) споделят, че са срещнали дискриминационни практики при наемане или закупуване на жилище, което в повечето случаи пречи на мобилността и води до концентриране на ромската общност в периферни градски зони, често с ниско качество на жилищната среда. Висок е и дялът на анкетираните (41 %), които отбелязват, че са били дискриминирани в някои обществени заведения.

Друг важен аспект на пространствената сегрегация е социалната изолация на жителите на гетоизирани квартали в големите градове. Данните разкриват, че преобладаваща част от респондентите (71 %) не осъществяват социални контакти извън своята етническа общност, а само 18 % участват редовно в културни събития или обществени инициативи извън квартала си. Тези резултати показват, че маргинализацията на ромските квартали не се ограничава до физическото пространство, а се проявява и в социалното взаимодействие, което е ограничено предимно в рамките на самата общност. Корелационният анализ показва средно силна отрицателна връзка ($r = -0,49$, $p < 0,01$) между пространствената сегрегация и участието в културни събития, което означава, че колкото по-сегрегиран е един квартал, толкова по-малка е вероятността жителите му да участват в културни мероприятия извън него.

Интерес представляват данните за влиянието на образователното равнище върху участието в културни събития. Според резултатите 92 % от ромите с начално и по-ниско образование никога не са посещавали такива събития, като едва 3 % отговарят положително. С нарастване на образователната степен се наблюдава и повишаване на културната ангажираност: 14,6 % от лицата със средно образование съобщават, че участват в културни събития, докато дялът на лицата с висше образование, макар и представляващи малък дял от извадката, достига 100 %.

Анализът показва, че източникът на доходи е значим фактор за участието в културни събития. Налице е средно силна положителна връзка ($r = 0,46$, $p < 0,01$) между стабилността на дохода (редовно получавана заплата от формална заетост) и честотата на участие в културни събития. Това означава, че хората с по-сигурни доходи, предимно от работни заплати, са значително по-склонни да отделят време и средства за културни активности. На фигура 2 графично е илюстрирана зависимостта между източника на доходи и посещението на културни събития.



Фиг. 2. Посещаемост на културни събития според източника на доходи (в %)

В повечето случаи участието на анкетираните в дейности, свързани с популяризирането на ромската култура, е значително ограничено. Едва 12,3 % от ромите заявяват, че са участвали в културни събития, фестивали или инициативи, насочени към съхраняване и представяне на ромското културно наследство. Това контрастира с високата степен на идентификация с ромската общност, каквато голяма част от респондентите заявяват. Корелационният анализ разкрива умерена положителна връзка ($r = 0,41$, $p < 0,05$) между нивото на образование и участието в подобни културни инициативи, което означава, че по-образованите респонденти са по-активни в дейности за популяризиране на ромската култура.

Усещане за сигурност

Данните ясно показват, че пространствената изолация има пряко влияние върху усещането за сигурност сред ромските общности в големите градове. Над половината от анкетираните (53,8 %) не се чувстват сигурни в своя квартал, докато усещането за сигурност в града като цяло е значително по-високо (63,8 % се чувстват сигурни). Този висок процент на несигурност сред анкетираните може да бъде обяснен с теориите на Wilson (1987) и Massey and Denton (1993). Според тях пространствената изолация на маргинализираните общности води до загуба на социални и икономически ресурси. В резултат на това в тези райони липсват институционална защита и обществени инвестиции, което увеличава престъпността и усещането за опасност. В този контекст Wacquant (2008) въвежда концепцията за „териториална стигматизация“, според която гетоизираните райони се възприемат като несигурни и опасни дори от самите им жители. Що се отнася до сигурността за имуществото, само 36,7 % от респондентите се чувстват сигурни, докато 62,1 % изпитват притеснения, което може да се свърже с

характера на жилищната среда в тези квартали: незаконното строителство и лошото качество на сградите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Пространствената сегрегация в големите градове в България може да бъде разглеждана като устойчив социално-урбанистичен феномен, който задълбочава социалните неравенства и ограничава достъпа на ромската общност до икономически и културни ресурси. Извършеният количествен анализ показва, че инфраструктурната достъпност, жилищните условия и икономическите фактори играят ключова роля в поддържането на пространствената изолация, като съществуват взаимно подсилващи се ефекти между социалната, икономическата и институционалната сегрегация. Данните от проведеното национално представително изследване подчертават, че ромите, живеещи в гетоизираните квартали в големите градове, изпитват значителни затруднения в трудовата мобилност, социалните контакти извън своята общност и достъпа до базови обществени услуги. В същото време проявите на дискриминация на пазара на труда, в жилищния сектор и в образователната система възпроизвеждат пространствена сегрегация, която значително ограничава възможностите за социална интеграция на тези общности.

Изготвеният корелационен анализ показва, че липсата на адекватна инфраструктура, включително пътна настилка и канализация, води до повишени нива на социална изолация. Освен това икономическата несигурност и ниските доходи, получавани предимно от социални помощи значително ограничават участието на тези лица в културния и обществен живот на града. Лицата, които разчитат на доходи от социални помощи или обезщетения за безработица, са с най-ниска степен на културна ангажираност, докато тези с по-стабилни доходи от формална работа показват по-висока социална активност.

Анализът установява, че пространствената изолация е не само физически, а и социален феномен, което изисква целенасочени действия за неговото преодоляване. За да бъдат ефективни политиките за устойчиво градско планиране, те трябва да интегрират мерки за подобряване на инфраструктурата, жилищните условия и трудовата мобилност, както и да намалят институционалните бариери пред достъпа на представителите на ромската общност до обществени услуги. Само чрез подобни интервенции може да се смекчи географията на изолацията и да се създадат условия за по-интегрирана и социално приобщаваща градска среда.

Благодарности

Настоящият анализ се основава на данни от национално представително количествено социологическо изследване, проведено сред представители на ромската етническа общност в рамките на проект „Пространствени модели на ромските гетоизирани градски структури в България“ (КП06-Н65/7 от 2022 г.), финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката.

ЛИТЕРАТУРА

- Желева, Р.** 2021. Социална интеграция и жилищна политика в маргинализирани общности: Казусът на ромските квартали. – Икономическа мисъл, 66(3), с. 102-119./ Zheleva, R. 2021. Social integration and housing policy in marginalized communities: The case of Roma neighbourhoods. *Economic Thought*, 66(3), pp. 102-119. (Bg)
- Илиева, Н.** 2015. Пространствени модели на социалната и икономическата сегрегация в България. – География 21, 3(1), с. 45-63./ Ilieva, N. 2015. Spatial patterns of social and economic segregation in Bulgaria. *Geography 21*, 3 (1), pp. 45-63. (Bg)
- Илиева, Н., А. Асенов.** 2016. Фактори, оказващи влияние върху процесите на пространствена сегрегация (на примера на Арман махала, гр. Пловдив). – Проблеми на географията, (3–4), Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“, София, с. 103-125. / Ilieva, N., A. Asenov. 2016. Factors Influencing the Processes of Spatial Segregation (The Case of Arman Mahala, Plovdiv). *Problems of Geography*, 3–4, Izd. BAN “Prof. Marin Drinov”, Sofia, pp. 103-125. (Bg)
- Трифонов, А.** 2019. Урбанистични политики и пространствена изолация на ромските квартали в България. - Регионални изследвания и анализи, 2(1), с. 21-39. / Trifonov, A. 2019. Urban policies and spatial isolation of Roma neighbourhoods in Bulgaria. *Regional Studies and Analyses*, 2(1), pp. 21-39. (Bg)
- *** Закон за регионалното развитие. 2008. Обн., ДВ, бр. 50 от 30 май 2008 г., изм. и доп., 24 с./ Regional Development Act. 2008. Promulgated in State Gazette, No. 50/30 May 2008, amended and supplemented, 24 pp. (Bg)
- *** Демографска статистика 2024. Национален статистически институт., С. 246 с./ Demographic Statistics. 2024. National Statistical Institute. Sofia, 246 pp. (Bg)
- *** Национална концепция за пространствено развитие за периода 2013-2025 г. Министерство на регионалното развитие и благоустройството С., 129 с. / National Concept for Spatial Development for the Period 2013–2025. Ministry of Regional Development and Public Works. Sofia: 129 pp. (Bg)
- Dempsey, N., C. Brown, G. Bramley.** 2012. The key to sustainable urban development in UK cities? Integrating social cohesion into urban planning. *Urban Studies*, 49(9), pp. 1855-1872. <https://doi.org/10.1177/0042098012444886>.
- Graham, S., S Marvin.** 2001. Splintering urbanism: Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition. Routledge, 512 pp.
- Hajdú-Smahó, M., T. Hardi, B. Horváthné Barsi, A. Páthy, N. Ilieva, D. Varadzhakova, D. Poleganova, B. Kazakov, M. Raykova, A. Ravnachka.** 2024. Comparative analysis of small towns in Bulgaria and Hungary – theoretical framework. *Problems of Geography*, (3-4), Izd. BAN “Prof. Marin Drinov”, Sofia, pp. 1-34. DOI: 10.7546/PG.3-4.2024.01
- Häussermann, H., W. Siebel.** 2001. Integration and segregation: Changing patterns of inclusion and exclusion in Europe. *European Urban and Regional Studies*, 8 (2), pp. 117–126. <https://doi.org/10.1177/096977640100800202>.
- Lees, L., B. Shin, E. López-Morales.** 2016. Planetary gentrification. Polity Press, 248 pp.
- Maloutas, T., K. Fujita.** 2012. Segregation in Western and Eastern European cities: A contextual approach. Routledge, 304 pp.
- Marcuse, P.** 1997. The enclave, the citadel, and the ghetto: What has changed in the post-Fordist U.S. city. *Urban Affairs Review*, 33(2), pp. 228-264. <https://doi.org/10.1177/107808749703300206>
- Massey, D., A. Denton.** 1988. The dimensions of residential segregation. *Social Forces*, 67(2), pp. 281–315. <https://doi.org/10.2307/2579183>.

- Massey, D., A. Denton.** 1993. *American apartheid: Segregation and the making of the underclass.* Harvard University Press, 292 pp.
- Musterd, S., W. Ostendorf.** 2013. *Urban segregation and the welfare state: Inequality and exclusion in western cities.* Routledge, 304 pp.
- Peach, C.** 1996. The Meaning of Segregation. In Huttman, E., W. Blauw, J. Saltman (Eds.), *Urban Housing Segregation of Minorities in Western Europe and the United States*, pp. 373–398. Duke University Press. 431 pp.
- Robinson, J.** 2018. Thinking cities through elsewhere: Comparative tactics for a more global urban studies. *Progress in Human Geography*, 42(1), pp. 1-23.
<https://doi.org/10.1177/0309132516674131>.
- Sassen, S.** 2014. *Expulsions: Brutality and complexity in the global economy.* Harvard University Press, 304 pp.
- Smith, N.** 2002. New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy. *Antipode*, 34(3), pp. 427-450.
<https://doi.org/10.1111/1467-8330.00249>.
- Tammaru, T., S. Marcinczak, M. van Ham, S. Musterd.** 2016. *Socio-economic segregation in European capital cities: East meets West.* Routledge, 382 pp.
- Van Kempen, R., A. Murie.** 2009. The new divided city: Changing patterns in European cities. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 100 (4), pp. 377-398.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2009.00549.x>
- Wacquant, L.** 2008. *Urban outcasts: A comparative sociology of advanced marginality.* Polity Press, 392 pp.
- Wilson, J.** 1987. *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy.* University of Chicago Press, 256 pp.